

6. Левина Р.Е. К психологии детской речи в патологических случаях (автономная детская речь). / Р.Е. Левина - М.: Изд-во Экспериментальный дефектологический институт, 1936. - 89 с.

7. Лурия А.Р. Очерки психофизиологии письма. / А. Р. Лурия - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. - 84 с.

8. Піонтківська Г.С. Шляхи підвищення ефективності навчання правопису учнів молодших класів допоміжної школи. / Г.С. Піонтківська // Автореф. дис. ... канд. пед. наук, К., 1993.

УДК 159.922.86-056.313:316.613.434:159.98

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Мельниченко В. Є.

В статті розкриваються проблеми, що виникають при застосуванні психокорекційних технологій у підлітків з порушеннями розумового розвитку. Виділяються форми прояву агресії, визначаються засоби подолання та упередження агресії у підлітків з порушенням розумового розвитку.

Ключові слова: агресія, засоби та структура психокорекції.

Специфика психологической коррекции агрессии у подростков с нарушениями умственного развития

В статье раскрываются проблемы, возникающие при применении психокоррекционных технологий у подростков с нарушениями умственного развития. Выделяются формы проявления агрессии, определяются способы преодоления и предупреждения агрессии у подростков с нарушением умственного развития.

Ключевые слова: агрессия, средства и структура психокоррекции.

Specifics of psychological correction of aggression adolescents with intellectual disabilities

In the article the problems arising from the use of psycho technologies in adolescents with intellectual disabilities. Distinguished manifestations of aggression, defined by means of overcoming prejudice and aggression in adolescents with intellectual disabilities.

Key words: aggression, mass and structure correction.

Прояви агресії підлітків з порушенням розумового розвитку є однією з актуальних проблем сучасної психології, вирішення яких сприятиме становленню особистості підлітка, покращенню його взаємин з оточуючими та безпосередньо впливає на ефективність процесу навчання і зменшує кількість скоєння правопорушень. Прояв агресії її ступінь та форма у підлітків з порушенням розумового розвитку має неоднозначну оцінку в різних наукових дослідженнях. Одні дослідники вважають, що при розумовій відсталості агресія виражена незначно, а в інших, навпаки, вказується на

високий ступінь прояву агресії та ворожості. (О.О. Ігнат'єва, К. Поспішил, К.С. Лебединська, Є.С. Іванов, та ін..)

Дослідження Ігнат'євої О.О. показують, що вже в дошкільному віці у розумово відсталих дітей при вирішенні конфліктних ситуацій з однолітками переважає виражена агресивна поведінка.[6] Ряд особливостей прояву агресії розумово відсталих підлітків визначає К. Поспішил, йдеться про агресивні відповідні реакції, що викликаються незначними причинами та характеризуються запальністю і нестриманістю. Вони складніше долають життєві труднощі внаслідок недостатності розуміння справжніх причин багатьох своїх невдач, що підвищує силу агресії. [9]. Агресивні прояви у поведінці підлітків з порушеннями поведінки було встановлено в дослідженні К.С. Лебединської, які спостерігалися при психічній декомпенсації психопатоподобного типу.[8]

За дослідженнями Іванова Є.С. виділяють наступні форми агресії у підлітків з порушенням розумового розвитку:

- агресія як прояв компенсаторної реакції при інфантильно-гедоністичній мотивації у зв'язку з труднощами навчальної діяльності;
- агресія як прояв експлозивності;
- агресія як прояв збочених потягів (сексуального, інстинкту самозбереження та ін);
- агресія при психомоторному і афективному порушеннях;
- агресія як реакція протесту на труднощі у взаєминах;
- агресія при дисфоричних порушеннях;
- агресія наслідувального характеру, що з часом стає стереотипом поведінки;
- агресія як прояв групової солідарності.

Аналізуючи причини агресивності, Іванов Є.С. наводить вислів Л.С. Виготського про те, що труднощі в спілкуванні та контакті з соціальним середовищем компенсуються відповідними агресивними діями. [5] Саме у таких підлітків агресія проявляється у формі компенсаторно-захисної реакції.

Але вона не являється єдиним патогенним фактором агресії підлітків з порушеннями розумового розвитку. Агресія у прояві агресивних дій спочатку може бути наслідувальною захисною реакцією, що прийнятна в оточуючому середовищі, та надалі такі агресивні дії оформляються як поведінковий стереотип реагування на конфліктну ситуацію. Є.С. Іванов відзначає, що агресія може і не мати прямого зв'язку з ситуацією в школі, вона може виникнути при розладах настрою за дисфоричним типом. [5]. М.О. Гуревич описав подібні порушення в рамках органічного синдрому і пов'язував його з ураженням підкіркових вузлів. Психологічні особливості прояву агресії, як агресивної поведінки були проаналізовані Н.В. Волковою. Автор зазначає, що у підлітків з легкою розумовою відсталістю спостерігається високий рівень агресії, характерним показником якої є фізична агресія. У процесі дорослішання цей показник не знижується, а зростає з 50% у віці 12-13 років до 70% у віці 14 років і 80% - у віці 15-16 років. [3,4]

Таким чином, виникнення і закріплення проявів агресії у поведінці підлітків з порушеннями розумового розвитку науковці пов'язують не тільки з органічними факторами, а й з дією несприятливих умов соціального середовища. Виявлена тенденція збільшення агресивних реакцій від молодшого підліткового віку до старшого, в якому форми прояву набувають найбільшої ступені вираженості потребує своєчасного комплексного втручання.

Психологічна корекція агресії у підлітків з порушенням розумового розвитку має свої особливості, що полягають в системному впровадженні корекційних групових та індивідуальних занять з залученням сім'ї. За для досягнення результату психологічну корекцію доречно здійснювати поетапно.

Перший етап психологічної корекції складається з:

- проведення діагностики підлітків;
- проведення діагностики сімейного середовища.

- складання та проведення групових корекційних занять;

Другий етап:

- створення системи взаємодії з підлітком та сім'єю інших фахівців;
- індивідуальні психокорекційні заняття з підлітком;
- індивідуальні та групові психокорекційні заняття з батьками;

Як показує практика, на першому етапі при проведенні діагностики агресії виникають труднощі, що полягають у російськомовному тексті тестів. В спеціалізованих школах для дітей з порушенням розумового розвитку не вивчається іноземна мова. В зв'язку з цим читати російською мовою багато підлітків не вміють, хоча нею спілкуються в побуті. Другою проблемою діагностики являється те, що інструкція тестів не адаптована для підлітків з порушенням розумового розвитку. При легкому ступені порушення розумового розвитку діагностику можна провести в один етап, з уточненням слів або тексту. При помірній ступені порушення розумового розвитку діагностика можлива тільки при застосуванні проєктивних методик. На основі діагностичних результатів проводиться формування комплексу групових корекційних заходів спрямованих на подолання виявлених форм агресії. До групових корекційних заходів відносяться всі ігри та методи, що сприяють розрядці гніву в прийнятній формі та ті, що спрямовані на усвідомлення своєї агресії, на засвоєння інших форм поведінки та контролю агресії. Застосовуються ігри, в яких програється та чи інша конфліктна ситуація. Групові корекційні заняття також повинні бути спрямовані на покращення взаємодії з однолітками, згуртування колективу, на зняття емоційної напруги. Групові заняття на першому етапі психологічної корекції виконують наступні функції:

- допомагають підлітку зрозуміти, що його проблеми не унікальні;
- надають підлітку незалежність і дає можливість діяти своїми власними силами;
- знижують дискомфорт від взаємодії дорослого і підлітка;
- надають можливість для відпрацювання нових соціальних навичок;

- є способом зміцнення «Я» підлітків у групі.

Діагностика сімейного середовища проводиться із застосуванням індивідуальної бесіди. Загалом, можна виділити спільні характерологічні закономірності, що притаманні багатьом сім'ям, в яких є підліток з порушеннями розумового розвитку: це неефективний спосіб спілкування, незрозуміння причин прояву агресії підлітка, застосування тільки покарання і наказів по відношенню до підлітка. Отже, необхідно проводити роз'яснювальну роботу з батьками про те, що таке агресія, які причини її появу, чим вона небезпечна, навчити ефективним способам спілкування з власною дитиною, змінити засоби контролю поведінки на більш м'які. Вміння батьків володіти собою, своїми емоціями є найкращими корекційними заходами та багато батьків не вміють керувати і контролювати власну агресію. Як наслідок, в процесі виховання підліток засвоює стратегії вираження гніву від батьків. Тоді, в особливих випадках, доцільно до загальних заходів додавати індивідуальні консультації з батьками. Таким чином, мотивація та прагнення батьків до особистісних змін є ще одною проблемою, яка впливає на застосування психокорекційних технологій по подоланню агресії підлітків з порушеннями розумового розвитку.

При формуванні системи психологічної корекції треба врахувати те, що підліток прагне до утвердження себе, своєї позиції, як дорослий серед дорослих, тому необхідно забезпечити включення підлітка в таку діяльність, що лежить у сфері інтересів дорослих, але в той же час створює можливості підлітку реалізувати і ствердити себе на рівні взаємодії дорослих. [5] При впровадженні корекційних технологій в роботі з підлітками з порушеннями розумового розвитку слід приділити увагу формуванню кола його інтересів на основі особливостей характеру, здібностей та вже існуючих захоплень. Необхідно максимального скоротити період вільного часу підлітка, коли він не знає чим себе зайняти.

Отже, на основі дослідження можна визначити систему взаємодії фахівців спеціалізованого шкільного закладу, яка займаються вирішенням

проблеми подолання прояву агресії підлітків з порушеннями розумового розвитку з застосуванням корекційних технологій.

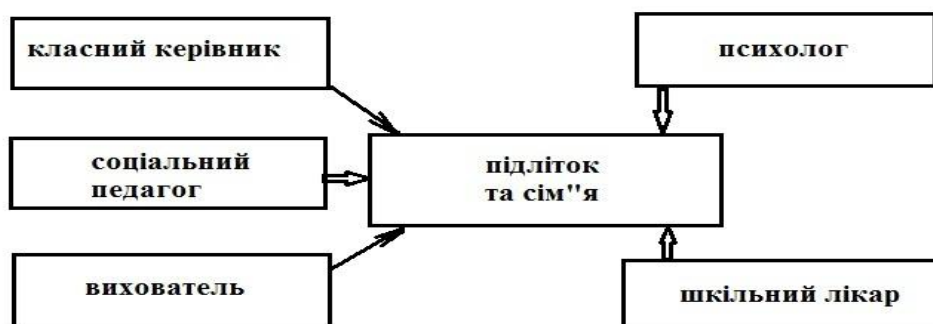

Рис. 1 Система взаємодії фахівців спеціалізованого шкільного закладу.

Таким чином, взаємодія класного керівника, соціального педагога, вихователя, психолога і шкільного лікаря має на меті спільне виявлення проблеми прояву агресії, що виникає у підлітка, проведення діагностичних методик, прогнозування розвитку особистості та його поведінкових проявів, і формування та застосування корекційних технологій, що спрямовані на подолання виявлених проблем.

За результатами дослідження визначено основний зміст діяльності фахівців при впровадженні психокорекційних занять з застосуванням психокорекційних технологій, що направлені на подолання агресії підлітків з порушеннями розумового розвитку. (Табл. 1)

Таблиця 1

Фахівці	Зміст діяльності фахівців.
Класний керівник	робить початковий запит спеціалістам і дає первинну інформацію про підлітка; організовує і координує комплексну роботу з батьками;
Педагог додаткової освіти (вихователь)	вивчає інтереси учнів та створює умови для їх реалізації; розвиває можливості підлітка у професійному самовизначенні;

	вирішує проблеми організації вільного часу.
Соціальний педагог	вивчає життя підлітка за межами школи; організовує профілактичну і корекційну роботу; підтримує підлітків, що потрапили в складні ситуації; взаємодіє з центрами психологічної підтримки підлітків;
Психолог	вивчає особистість підлітка, його взаємини з дорослими, однолітками та в сім'ї; аналізує адаптацію підлітка в середовищі; підбирає та проводить діагностичні методики для організації корекційних заходів; виявляє і розвиває здібності та інтереси підлітка; здійснює індивідуальну психологічно-консультативну підтримку підлітка та батьків; проводить групові корекційні та роз'яснювальні заходи з підлітками та батьками.
Шкільний лікар	досліджує фізичне та психічне здоров'я підлітка; проводить систематичний диспансерний огляд; організовує допомогу підліткам, які мають проблеми зі здоров'ям; розробляє рекомендації фахівцям щодо організації роботи з підлітками, котрі мають різні захворювання; взаємодіє з лікувальними установами.

Таблиця 1. Основний зміст діяльності фахівців у спеціалізованій школі.

Ефективність впровадження системи психокорекційних занять з застосуванням психокорекційних технологій по подоланню агресії у підлітків з порушеннями розумового розвитку здійснюється з позиції комплексного підходу різних груп фахівців, об'єднаних однією спільною метою. Розглянемо детально основний зміст діяльності психолога, який включає в

себе: виявлення індивідуальних особливостей підлітка, встановлення рівня розвитку його психічних процесів, адекватності самооцінки, емпатійності, стану сформованості автономності особистості, проявів агресії. Для цього психолог використовує різні методи, що включають в себе профілактичну індивідуальну бесіду, психологічне консультування, індивідуальну психотерапію, групову психотерапію. Важливим фактором по впровадженню системи психокорекційних занять з застосуванням психокорекційних технологій є дослідження активізації мотивації, стимуляція підлітка на спілкування з фахівцями, бажання отримувати допомогу у вирішенні життєвих проблем обумовлених психологічними причинами у консультативній формі; формувати готовність підлітка прийняти відповідальність на себе заради зміни своєї життєвої ситуації. Саме мотивацію підлітка можна зазначити, як ще одну проблему, пов'язану з застосуванням психокорекційних технологій по подоланню агресії для підлітків з порушенням розумового розвитку. Тому для фахівців та сім'ї постає першочергова задача створити для підлітка такі умови, при яких в нього виникне бажання до змін.

Індивідуальне психологічне консультування - це нестандартний процес, методи та форма якого визначаються необхідністю та достатністю для вирішення труднощів підлітка, суть якого полягає в корекції якостей, пов'язаних з агресією підлітка.[1]. Внаслідок індивідуального консультування відбуваються зміни у сфері «Я-концепції» підлітка, що відображаються у його повсякденному житті, та сприяють адаптації та самореалізації. Результатом консультації може бути зняття емоційної напруги, розуміння причин виникнення агресії, формування нового погляду на себе або ситуацію, формування нових способів поведінки, зміна самооцінки, самоповаги, руйнування негативних установок і норм, формування нових цілей, цінностей, пошук та актуалізація власних ресурсів, формування перспектив.

В індивідуальному консультуванні підлітків з порушеннями розумового розвитку застосовуються безліч напрямків і методичних прийомів психотерапії: логотерапію, арт-терапію, музикотерапію, ігротерапію, пісочну терапію та ін. Розглянемо деякі методи психотерапевтичного впливу, що застосовуються шкільним психологом в спеціальних закладах для підлітків з порушеннями розумового розвитку. Метод розмовної психотерапії - логотерапія - це розмова з підлітком, спрямована на вербалізацію емоційних станів, словесний опис емоційних переживань. [1]. Підліток сам робить акцент на особистих переживаннях, думках, почуттях, бажаннях, що формує в нього розуміння особистої відповідальності за своє життя. Така техніка спрямована на осмислення ситуації, формування довіри, адекватної самооцінки, особистісного зростання, самореалізації, душевної гармонізації.

Музикотерапія – це психотерапевтичний метод, що використовує музику в якості терапевтичного засобу. [2] Для підлітків, які проявляють тривожність, занепокоєння, відчувають страхи, напругу проводиться просте слухання музики. Інструкція при застосуванні музикотерапії, як засобу гармонізувати емоційний стан підлітка, полягає в обговоренні емоційного стану до прослуховування музичних творів та після. Як показують дослідження, в більшості випадків підлітки здивовані зміною емоційного стану після прослуховування музики. Загалом, використання класичних творів не тільки відображається на емоційному стані підлітка, але й знайомить його зі світом класичного мистецтва. В представленому методі використовуються твори Ф. Шуберта, Ф. Шопена, К. Дебюссі, Л. Бетховена, І. С. Баха, С. Прокоф'єва, В.А. Моцарта та інших.

Пісочна терапія - це унікальна можливість пізнати свій внутрішній світ за допомогою піску, води, мініатюрних фігурок і того почуття свободи і захищеності, яке виникає у відносинах з терапевтом.[10]. Гра це природній спосіб усвідомлення світу, пізнання побудови і розвитку відносин, вираження своїх переживань. За допомогою пісочної терапії підліток з

порушеннями розумового розвитку може висловити те, що важко пояснити словами, зачепити такі рівні психічної структури, до яких не можна звернутися безпосередньо. Пісочна терапія активізує вроджені ресурси самоцілення, забезпечує процес психічного розвитку, що веде до розкриття потенціалу, особистісного зростання та духовного розвитку.

Арт-терапія - це вид психотерапії та психологічної корекції, заснований на мистецтві і творчості. Це терапія образотворчим мистецтвом з метою впливу на психоемоційний стан підлітка. Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання. З точки зору психоаналітичної теорії, основним механізмом арт-терапії є сублімація. Цінність застосування мистецтва в терапевтичних цілях полягає в тому, що з його допомогою можна на символічному рівні висловити і досліджувати відчуття: любов, ненависть, образу, злість, страх, радість і т.д.. Методика арт-терапії базується на переконанні, що внутрішнє "Я" людини відбивається в зорових образах щоразу, коли він пише картину або ліпить скульптуру. [7]

Отже, за дослідженнями прояву агресії підлітків з порушенням розумового розвитку встановлено, що ступінь та форма прояву агресії залежать від віку, особливостей особистості підлітка, наявності порушень психічного розвитку. Вивчення типології агресії підлітків з порушеннями розумового розвитку дозволяє не тільки правильно кваліфікувати характер агресії, але і визначати індивідуальні заходи упередження та корекції. Ефективність застосування корекційних технологій полягає у врахуванні унікальності і неповторності підлітка, а комплекс заходів діє як метод нормалізації психічного здоров'я, відносин в сім'ї та в колективі.

Література

1. Абрамова Г.С. Психологическое консультирование: Теория и опыт: Учеб. пособие / Г.С.Абрамова - Москва: Академия, 2000.
2. Брусиловский Л. С. Музыкалотерапия Руководство по психотерапии. / Л. С. Брусиловский — М.: 1985.

3. Волкова Н.В. Психологические особенности агрессивного поведения подростков с недоразвитием интеллекта и условия его коррекции / Н.В. Волкова - Материалы международной научной конференции. СПб.: 2000.
4. Гуревич М.О. Психопатология детского возраста. / М.О.Гуревич - М.: 1979.
5. Иванов Е.С. Дифференциальная диагностика и коррекция нарушений поведения у аномальных детей. Межвуз. сб. науч. трудов. / Е.С. Иванов - Л.: 1989.
6. Игнатъева Е.А. Оптимизация детско-родительских отношений в семьях с умственно отсталым ребенком: Дис. канд. пед. наук. / Е.А. Игнатъева – М.: 2000.
7. Киселева М.В. Арт-терапия в работе с детьми./ М.В. Киселева - СПб.: Речь, 2008.
8. Лебединская К.С., Альбрехт Э.Я., Фишман М.Н., Малинаускене В.А. Нарушения поведения у подростков, страдающих олигофренией // Учащиеся вспомогательной школы / Под ред. М.С. Певзнер, К.С. Лебединской. - М.: 1979.
9. Поспишил К. Особенности агрессивного поведения детей с легкой степенью умственной отсталости. Тезисы докладов VII научной сессии по дефектологии./ К. Поспишил М.: 1975.
10. Электронне джерело <http://www.psihealth.kiev.ua/kabinet-psiologa/pesocnaa-psihoterapia-sandplay>

УДК : 376-056.264:616.89-008.434:[373.5.016:81'344]

*Рецензент: Данілавічюте Е. А.,
к. пед. н., завідувач лабораторії логопедії
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України*

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ

ФОНОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У ШКОЛЯРІВ 5-6 КЛАСІВ З ТЯЖКИМИ МОВЛЕННЄВИМИ РОЗЛАДАМИ

Мельніченко Т. В.

У статті висвітлена експериментальна методика діагностики стану сформованості фонологічних знань у школярів 5-6 класів з тяжкими мовленнєвими розладами; наведені зразки завдань, які використовувалися в процесі обстеження дітей; визначені основні групи фонологічних помилок та зазначені їх приклади.

Ключові слова: *тяжкі мовленнєві розлади, фонологічні знання, групи помилок.*

Методика діагностики состояния сформированности фонологических знаний школьников 5-6 классов с тяжелыми речевыми расстройствами

В статье освещена экспериментальная методика диагностики состояния сформированности фонологических знаний у школьников 5-6 классов с тяжелыми речевыми расстройствами; приведены образцы заданий, которые использовались в процессе обследования детей, определены основные группы фонологических ошибок и указаны их примеры.

Ключевые слова: *тяжелые речевые расстройства, фонологические знания, группы ошибок.*

Method of diagnosis of phonological knowledge at students of 5-6 grades with severe speech disorders

The article deals with experimental methods of diagnosis of phonological knowledge formation in grades 5-6 students with severe speech disorders, examples of tasks that were used in the examination of children, the basis of phonological mistakes and their examples are represented.

Keywords: *severe speech disorders, phonological knowledge, groups of mistakes.*